

nummers opgegeven kunnen worden. Nu moet men soms gissen op welke passages een hoofdstuk is gebaseerd. Dat klemt des te meer omdat het handschrift van Mackay moeilijk leesbaar is. De reproductie van twee fragmenten (12 en 13) maakt duidelijk dat de transcripties niet onberispelijk zijn.

Mackay was Groeniaan, maar niet altijd eens geestes met zijn politieke vriend en voorman. Waarom heeft Thorbecke hem in 1862 voorgedragen als vice-president van de Raad van State? Minister Jolles gaf als verklaring aan Mackay: 'Dit is persoonlijke achting en affectie. Hij heeft respect voor U als man van beginselen en als eerlijk man' (86). Maar hoe valt dit te rijmen met notities van Thorbecke uit 1860 of 1861 (ARA, Thorbecke nr. 341) waarin hij Mackay en Elout als 'antirevolutionaire draaijers' kwalificeert? In diezelfde notities rekent hij Van Goltstein verrassend tot de liberalen. Uit de *Herinneringen aan mr. J. R. Thorbecke* van W. C. D. Olivier weten we dat de liberale staatsman het vice-presidentschap eerst aan Van Goltstein heeft aangeboden. Hier is nog veel onduidelijk.

Het boek heeft een sympathieke inleiding van N. Cramer en een overbodig nawoord. Daarin spreekt E. W. A. Henssen de hoop uit dat Duyverman ook zijn artikelen over Thorbecke zal bundelen. In afwachting van dat boek is deze bespreking te lang op mijn bureau blijven liggen.

Inmiddels verscheen een bloemlezing uit Thorbeckes ministeriële redevoeringen die, naar de 'Verontschuldiging' van de samensteller, 'politiek noch staatsrechtelijk wil verdiepen' (7). Het is een charmant boekje. Thorbecke was een gehaaid en gevreesd debater. Als kamerlid had Mackay zijn bevreemding uitgesproken dat de liberale minister tot de voorstanders van de vrijheid van onderwijs zou behoren. Deze repliceerde: 'De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de vrijheid van onderwijs reeds verdedigd in het publiek, alvorens de spreker over het onderwijs hoegenaamd had nagedacht' (29). In de parlementaire discussie over de gemeentewet merkte Groen van Prinsterer op dat een bepaald artikel uit het wetsontwerp een van de gewone ministeriële loopjes was. Thorbecke voelde zich verplicht daartegen op te komen: 'Wanneer nu op dergelijke woorden door den Minister aan zoodanig lid wierd geantwoord: het wantrouwen, dat gij jegens anderen te kennen geeft, het wantrouwen dat gij onophoudelijk tegen anderen zaait, is de maatstaf van het vertrouwen, dat gij zelf verdient, — ik vraag, gelijk ik vroeger eene dergelijke vraag deed, of dan de discussie verder gebracht zou zijn?' (16, onvolledig citaat). Dit fraai uitgegeven boekje met veelal goed gekozen citaten kan de vraag doen rijzen: zou er behoefte bestaan aan een uitvoeriger bloemlezing uit Thorbeckes parlementaire redevoeringen die 's mans staatsrechtelijke achtergronden en politieke motieven belicht?

G. J. Hooykaas

H.-J.M. van Dapperen, *De vrederechter in Nederland 1811-1838* (Dissertatie Rotterdam, 1991; Rotterdam: Juridisch Instituut Erasmus Universiteit Rotterdam, 1991, iv + 211 blz., f25,-, ISBN 90 6856 023 9).

In onze tijd wordt verhoging van de efficiency van het overheidsapparaat onder meer gerealiseerd door fusie: kleine 'diensten' gaan op in grote. Niet alleen scholen worden geconcentreerd, ook rechtbanken ondergaan dit proces. Terwijl de overheid zegt meer cliënt-gericht te willen optreden, neemt zij tegelijkertijd maatregelen die met die doelstelling strijdig lijken: meer leerlingen en leraren zijn als verkeersdeelnemers meer reistijd kwijt. De rechtzoekende burgers moeten hun schreden richten naar grote verre rechtsfabrieken in plaats van naar kleine rechtbanken in de buurt. De kantongerechten, die binnenkort zullen worden opgeheven, werden

immers in 1838 in het leven geroepen om vooral kleinere zaken op eenvoudige en 'vaderlijke' wijze af te doen.

Die kantonrechter was destijds trouwens niet gloednieuw: hij was min of meer gemodelleerd naar de vrederechter. Die functionaris was een Franse vinding: in 1790 ingesteld in het kader van een wet op de nieuwe rechterlijke organisatie. De vrederechter zou verkozen worden uit de lokale burgerij; hij zou in kleinere civiele zaken rechtspreken volgens beginselen van billijkheid en hem werd opgedragen in grotere zaken verzoening tussen partijen te bewerkstelligen. De afstand tussen de rechtzoekende en de (inmiddels professionele) rechter werd hierdoor drastisch verkleind. Men hoopte zo het procederen te beperken — kortom de vrede tussen partijen spoediger te herstellen. De Rotterdamse rechtshistoricus Chr. ten Raa heeft in zijn proefschrift over *De oorsprong van de kantonrechter* (1970) aannemelijk gemaakt dat de revolutionaire volksrepresentanten hun inspiratie toch in het door hen verfoeide *ancien régime* hebben opgedaan: waarschijnlijk stond het oude Leidse college van vredemakers min of meer model. Ten Raa heeft als hoogleraar in de rechtsgeschiedenis vele studenten gestimuleerd tot onderzoek naar het praktische functioneren van de vrederechters in ons land in het algemeen en van het instituut 'conciliatie' in het bijzonder. (Dit sluit merkwaardig actueel aan bij een anti-etatistische stroming in de criminologie die in plaats van gevangenisstraf een alternatieve 'bejegening' bepleit in de privésfeer tussen dader en benadeelde). Eén van zijn leerlingen, die al een studie wijdde aan het *Vredegerecht in Den Haag* (zie *BMGN* (1989) 329) heeft een dissertatie geschreven over de Nederlandse vrederechter. Na de inlijving bij Frankrijk kreeg het voormalige Koninkrijk Holland de Franse wetgeving opgelegd, inclusief de Franse rechterlijke organisatie. De inmiddels wat van karakter veranderde vrederechter — hij wordt benoemd en niet meer verkozen, hem zijn ook strafrechterlijke taken opgedragen en hij wordt geacht volgens de wet recht te spreken — fungeerde ook na de vrijwording in 1813. Heel nauwkeurig gaat de auteur in wetgeving en archivalia na welke de bevoegdheden van de vrederechter waren en hoe hij daarvan in de rechtspraktijk gebruik maakte. Aan de orde komen de manier van invoering van het vredegerecht, de functionarissen (benoemingsvereisten, werkplek, plaatsvervangers, toegevoegd personeel zoals griffier en deurwaarder), hun taken in theorie en praktijk, en tenslotte de overgang naar de kantonrechter op grond van de nieuwe wet op de rechterlijke organisatie van 1827 — die pas in 1838 werd gerealiseerd nadat de hoop op 'België' was opgegeven.

Een erg opwindend relaas is het niet geworden. Deels is dat wel te wijten aan het star gehanteerde stijlmiddel van de tegenwoordige tijd. Anderzijds is hier debet aan de relatief geringe hoeveelheid overgeleverde archivalia. De dikke dossiers die zaken, partijen en rechters pas tot leven brengen, zijn er niet of nauwelijks. Waarschijnlijk ligt dat niet zozeer aan een slordig bewaren der stukken of aan een verbeterd vernietingsbeleid, als wel aan de aard van de! meer informele, mondelinge manier van afdoening van vele zaken (112). Hier en daar stuit ook de niet-specialist op interessante gegevens. Bijvoorbeeld het feit dat in 1811 te Amsterdam aan de 33.000 katholieken en evenvele joden (op 200.000 inwoners) elk één van de zes plaatselijke vrederechters werd toegewezen, respectievelijk de heren Carli en C. Asser (86-88).

Dit precies bewerkte boek is voorzien van nuttige bijlagen met overzichten van relevante wetgeving, van gedetailleerde registers en van een uitvoerige literatuurlijst waarin ik slechts een paar oneffenheden opmerkte: de *Algemeene manier van procederen* (zie 31) is er niet in opgenomen evenmin als de Franse wettencollectie uitgegeven door Duvergier (zie 5). De *Briefwisseling van eenige rechtsgeleerden* is, zoals in dit tijdschrift in een eerdere jaargang (1989, 652) al is opgemerkt, niet in vijf maar in zes afleveringen verschenen in de jaren 1814

tot 1819. Tot slot had de dissertatie van G. F. M. Bossers over de jury (1987) als één der weinige studies over de rechterlijke organisatie in deze jaren, wel genoemd mogen worden.

A. H. Huussen jr.

L. de Vos, *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving 1830-1914* (Centrum voor militaire geschiedenis XX; Brussel: Koninklijk Legermuseum, 1985, 480 blz., ISBN 90 71936 01 5).

De tegenstellingen tussen katholiek en antiklerikaal, en tussen kapitaal en arbeid stonden in de vorige eeuw hoog op de Belgische politieke agenda. De defensiepolitiek trok slechts af en toe de aandacht; dat kwam omdat het veiligheidsbeleid grotendeels gerekend werd tot het terrein van de buitenlandse politiek waarvoor het publiek zelden aandacht had. Hoewel ook binnenlands-politieke belangen waren betrokken bij legeropbouw en fortificatie, bleef het defensiebeleid onderbelicht. Dat gold ook voor de historisch-wetenschappelijke belangstelling. Luc de Vos' zorgvuldig gedocumenteerde studie van de openbare discussies en de uiteindelijke wetgeving inzake de Belgische defensie (1830-1914) voorziet in deze leemte. De recrutering van soldaten en de aanleg van forten staan centraal in zijn belangrijke boek. De Vos voegt er interessante beschrijvingen aan toe van de gebruiken rondom de loting en de sociale herkomst van vervangers en geremplaceerden. Het blijkt dat plaatsvervangings- en nummervervisseling het probleem van de inloting oplosten voor maar liefst 30% van de ingelotenen. Bracht kostwinnerschap ook minder gefortuneerde ouders ertoe hun dienstplichtige zoon vrij te kopen, ook de weinig benijdenswaardige positie van de miliciens werkte afschrikwekkend: gedurende hun vijf- tot achtjarige dienstperiode (waarvan een ononderbroken periode van ongeveer een jaar in de kazerne werd doorgebracht; daarna werd hij voor korte perioden incidenteel opgeroepen) mocht de dienstplichtige niet huwen; een vaste werkkring kon hij meestal evenmin vinden. Daar de Franstalige officieren hun anti-katholieke opvattingen niet binnen de muren van de maçonnieke loges hielden, voelde een meerderheid van de dienstplichtigen zich gedesoriënteerd in kazernes waar ook hun lichamelijke gezondheid vaak gevaar liep.

Toen doctrinaire liberalen de legeromvang wilden vergroten door afschaffing van de financiële ontsnappingsmogelijkheden, keerden katholieke politici zich ertegen met een keur van argumenten. Daaruit sprak in ieder geval hun diepe afkeer van het vrijzinnige militaire milieu waarmee Leopold I en zijn opvolger zich sterk vereenzelvigden. De koningen steunden lange tijd de doctrinaire liberalen, omdat zij meenden dat alleen een gewapende onzijdigheid België ervoor kon behoeden ingelijfd te worden of als slagveld van Europa te dienen. Leopold II bracht kabinetten ten val die zijn militaire lijn niet volgden en vroeg buitenlandse militaire attachés om zijn ministers te wijzen op de noodzaak van een verdere bewapening. Geen wonder dat het pacifistische en antimonarchale element in het katholieke kamp toenam. De Vos beschrijft verder hoe een van de samenleving vervreemde officierskaste als een staat in de staat ageerde met al dan niet anoniem verschenen publikaties of de weigering van generaals om een ministersportefeuille te aanvaarden in een hun onwelgevallige roomse regering.

Toen met de uitbreiding van het kiesrecht de liberale dominantie in het parlement plaats maakte voor comfortabele katholieke meerderheden, traden conservatieve en christen-democratische ministers aan in katholieke kabinetten. In het begin van de eeuw bemoeide Leopold II zich weinig met hun defensiebeleid, in de verwachting dat zij in ruil voor zijn inschikkelijkheid zijn Congopolitiek zouden financieren. Zo konden de katholieken in 1902 een vrijwilligersleger